

ZOLTAI LAJOS.*

Sőregi János dr., a debreceni Déri-múzeum igazgatója, fáradságos kutatások alapján nagy gonddal és tudományos készültséggel szép könyvet írt Zoltai Lajosról. Nem egyszerű életrajz ez, hanem Debrecen utóbbi félszázadának jóformán egész szellemi képét feltünteti. Ezért különösebb figyelemre és érdeklődésre tarthat számot. Hogy Zoltai Lajos élettörténete, ha nagy vonalakban is, egy nagy magyar és ősi kultúrváros szellemi állapotának a megrajzolásához keretül szolgálhat, ez mutatja az ő kiváló egyéniségét és jelentőségét. Munkássága olyan nagyvonalú és terjedelmes, amely valóban ritkítja párját.

Zoltai eleven eszével és bámulatos szorgalmával alacsony sorsból emelkedett ki. A földesi szegény gyereket előbb egy református lelkész (Katona Endre) veszi pártfogásába és taníttatja a hajdunánási gimnáziumban. Majd a debreceni kollégiumban, mint szolgtatanuló, küszködik a tanulással és az étellel. Azután itt elvégzi a theológiát, de nem megy a lelkész-pályára. Közben ugyanis a megélhetés gondja megízelteti és megkedvelteti vele az újságírást. Sokirányú érdeklődésével, élénk temperamentumával, nyughatatlan lelkével és szép tollával ennek adja magát. Később városi levéltárnok lesz. Ettől kezdve bújja a poros aktákat, kutatja a letűnt mulat és mint életrajzírója mondja: „másfélévtized alatt az okmánykijegyzések céduláinak ezreit gyűjtötte össze, hogy azokból pihenést soha nem ismerő kutatószomját még 33 éven át kielégíthesse.” Ezt a nagymennyiségű szellemi tőkét egészben fel sem tudta dolgozni, pedig írói munkássága is szinte hihetetlen arányú. Tudományos szenvedélye azonban még tovább sarkalta. Belemerült a népismeret és régészet tanulmányozásába. Így nyert állást és munkát az akkor alapított debreceni városi múzeumnál, amelynek érdekében agítálni, tenni és fáradni soha sem szűnt meg. Ekkor már a levéltárak és könyvtárak búvárlása mellett Debrecen hatalmas kiterjedésű birtokának határait is kutatta és ásatta. Tartóz-

* *Zoltai Lajos élete és működése. 1861—1939. A debreceni múzeumi gondolat története.* 54 képpel, két műlappal. Írta Sőregi János. Debrecen, 1942. 8° 174 l.

kodó, visszavonult, szerény életet élt, de rendkívüli munkásságával a másokért, városáért, az irodalomért, a tudományért önmagát megüresítő ember példaképe. Egy múzeumra valót gyűjtött és egy könyvtárra valót írt össze. A kormányzó signum laudisszal tüntette ki, a debreceni egyetem bölcsészeti kara díszdoktorai közé avatta. Szélesebb körben kevéssé ismerve halt meg, de úgy éi majd a történelemben, mint Debrecennek, a magyar irodalomnak és tudománynak egyik kiválóan érdemes munkása.

Zoltainak itt nagy vonásokban vázolt életét Sőregi János meglepően gazdag tartalommal töltötte ki művében. Debrecen több mint félszázados politikai, társadalmi, közművelődési, közgazdasági és irodalmi életmozgalma tárul fel benne előttünk. Mert Zoltai mindebben tevékeny részt vett. Mindenütt ott volt, folyvást tanult, ismereteit, tapasztalatait gyarapította és azokat állandóan a közjóra fordította. Egyik írónk (Kardos Albert) találóan „közhasznú ismeretek tára”-nak nevezte, egy másik (Móricz Pál) pedig „a szent magyar mult legdúsabb kincstárosa”-ának. Alig van olyan tudomány, amiben ne működött és értékes dolgozatokat ne írt volna. Historikus, genealogus, archaeologus, sociologus és sociografus, közgazdász, topo-, geo-, ethno- és kartografus, folklorista, zsurnalista, sőt még rajzoló művész is egyszemélyben. Sőregi különösen fejlődő, ifjú korával foglalkozik behatóan. Férfi- és öregkorának munkásságáról inkább csak áttekintést nyújt. De 1882-től kezdve összeállította dolgozatainak lehető teljes jegyzékét, amely neki, — ahogy Sőregi írja, — kétségtelenül a legjobb és leghívebb arcképe. Nemcsak az ő csodás termékenységű szellemi munkásságát mutatja ez a jegyzék, hanem a hazai irodalomnak is szolgálatot tett vele a szerző, aki sok és fáradságos kutatással állította össze ezt, melyhez hasonló kevés van a magyar irodalomban. Benne látjuk átpillantásban Zoltai szellemi erejének lapokban, folyóiratokban, jelentésekben, könyvekben megjelent írói, rajzoló- és festőművészi megnyilvánulását. A végén ott van kéziratban hátrahagyott tudományos dolgozatainak, térképeinek és helyszínrajzainak felsorolása is. Zoltai tüneményes munkásságának mennyiségéről fogalmat nyerhetünk abból, hogy Sőregi könyvében dolgozatainak lelőhelyükkel való pusztá felsorolása 36 lapra terjed. Önállóan megjelent műveinek száma 69.

Zoltai a hírlapírás terén tűnt fel először s évtizedeken át itt működött, mint hírszerző és feldolgozó, aztán belső munkatárs, végül három ízben is szerkesztő. Érdekesen és tanulságosan adja elő Sőregi hírlapírói munkásságát. Eközben elsősül ad képet Debrecennek múlt századvégi hírlap-irodalmáról. Zoltainak az újságírásban főként Gáspár Imre,

Vértesi Arnold, Szana Tamás voltak a mesterei. Szorosabb kapcsolatba lépett az akkor debreceni lapoknál dolgozó több, nevesebb íróval (Krudý Gyula, Móricz Pál, Vértesy Gyula, Szini Péter). Szabolcska benső barátja volt. Ady Endre és Móricz Zsigmond szárnypróbálgatásait ő közölte először lapjában. Minderről nagybecsű, hiteles adatokat találunk Sőregi könyvében, mely ily módon az irodalomtörténetnek is forrásul szolgál. Zoltai nemcsak kitűnő hírszerző és feldolgozó, hanem később jelentős közíró, szélsőségekre soha sem hajló, megfontolt szerkesztő volt a kormány debreceni napilapjainál (Debreceni Ellenőr, Debreceni Reggeli Újság). Ott látjuk minden szép és jó ügy lelkes harcosai között. Ekés tollával, nyomatékos cikkeivel hatásosan küzdött a debreceni egyetem és a Csokonai Kör létrejövetele érdekében. Ez utóbbinak aztán egyik legmunkásabb, legodaadóbb tagja és osztálytitkára lett. Rendkívüli szerénységével mindenütt csak a háttérben maradt, szinte személytelenné tette magát, de szelleme fennen világolt, a debreceni kemény földben utat tört s nem egyszer irányított is. Az az idő, amit a debreceni hírlapoknál töltött, azért is nevezetes, mert akkor kezdte írogatni és a lapokban közölni Debrecen múltjából azokat az értékes történeti dolgozatokat, melyekhez az adatokat a város levéltárából és a kollégium könyvtárából hangyaszorgalommal gyűjtötte össze. Tele vannak ezekkel a debreceni hírlapok. Ő kutatta fel Petőfi apósának, mint debreceni civisnek adatait s küldte fel Déri Gyulának, az Egyetértés h. szerkesztőjének (1899). Maga is írt erről lapjában, úgyszintén Petőfi fiáról, Zoltánról is. Felfedezte és közzétette gr. Széchenyi Istvánnak Debrecen városához írt leveleit.

E század elején megvált a hírlapoktól. Mint városi műzeumőr megélhetését biztosító állást nyervén, ekkor kezdette meg igazán sokirányú, tudományos írói munkásságát. Főleg Debrecen politikai, egyházi, művelődési és gazdasági történetével foglalkozott tüzetesen. Kutatásai nyomán számos, addig ismeretlen történeti tény hozott napfényre és sok homályt derített fel. Különösen azóta tárta fel Debrecen múltjának rejtett kincseit, amióta megnyílt előtte a város titkos levéltára. Alapos dolgozatait most már a tudományos szakfolyóiratok (Magyar Gazdák Szemléje, Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, Magyar Nyelvőr, Turul, Múzeumi és Könyvtári Értesítő) is sorban közölték. Egymásután jelentek meg önálló dolgozatai is, melyek közül a legterjedelmesebb: *Debrecen a török uralom végén* (1905). Ebben a város 1662—1692. év közötti háztartását új adatok nyomán az egész hazai gazdaságtörténelemre tanulságosan ismertette. Forrásértékű, kitűnő részletműveit a gondos, minden aprólékosságra kiterjedő historiai positivizmus jellemzi, melynek öbenne kiváló

képviselőjét és munkását tiszteljük. E helyen főként irodalomtörténeti búvárkodásait és azoknak jelentős eredményeit emeljük ki. Felkutatta Csokonai szülőházát, származását, családfáját, kiadta apjának naplóját, írt szüleiről ismeretlen, érdekes dolgokat. E folyóirat hasábjain is jelent meg egy dolgozata Csokonai családjáról (1905). Megtalálta Kölcseynek debreceni tanulókorában való lakását s buzgón fáradozott e háznak emléktáblával való megjelölése érdekében. Vörösmarty 1849-iki debreceni lakóházának fölfedezése és ottani életének leírása szintén az ő érdeme. Egy tanulmányában hiteles adatok alapján tüntette fel báró Eötvös József debreceni származását és elődeit. Ő adta Jókainak *Egetvívó aszszonyszív* c. regényéhez a történeti adatokat. Részletesen megírta Komáromi Csipkés György bibliafordításának viszontagságos történetét. Debrecennel és kollégiumával kapcsolatos művelődés- és irodalomtörténeti tanulmányainak se szeri, se száma. Bőséges tárház mindez az utókor írói számára. Sajnos, legnagyobb műve, melyen évtizedekig dolgozott (*Debrecen helyrajzi története*), kéziratban maradt utána s kiadásra vár.

A vérbeli szaktudós pontosságával és buzgalmával írta meg Sőregi János a debreceni városi múzeumnak, majd az ezzel egyesült Déri-múzeumnak keletkezését és fejlődését. Előzőleg a debreceni műgyűjtés múltjáról szól. Az elsorolt és tárgyalt műgyűjtők szép száma (Sinai Miklós, Kazay Sámuel, Nagy Gábor, Fáy János, Kalós Mózes, Lugossy József, id. Révész Imre) és gyűjteményük értékes volta a debreceni kollégiumból kiáramló magasabb tudományos- és műérzéknek beszédes bizonyossága. Közülök az országos hírű Fáy János, polgármester életére és gyűjteményére vonatkozó aktákat is a fáradhatatlan Zoltai szedte össze és dolgozta fel kimerítő részletességgel. Böven tárgyalja Sőregi, hogy mit tett Zoltai a múzeumok érdekében az író- és tanácskozó asztalnál, az életét is veszélyeztető sikeres ásatásai által, a városi és a Déri-múzeumban végzett alapos és szakszerű rendezéssel. A lelkiismeretes, éjt-napot eggyé tevő munkás, a szívével és eszével egyaránt dolgozó tudós nagyszerű képét látjuk itt is. Írói ere és kedve olyan erősen buzgott, hogy mikor nyugalomba vonult is (1929), egymásután, sőt még nagyobb lendülettel írogatta, közölgette és adogatta ki értékes munkáit. Különösen sok becses forrástanulmánya jelent meg a *Debreceni Képes Kalendáriumban*, melyet több ízben és több éven át szerkesztett. Főként az ő nagyszámú, tudományos dolgozatai emelték ezt a naptárt hazánk igen gazdag tartalmú évkönyveinek a sorába, mely valóságos kincsesbánya több mint 40 esztendő óta Debrecen életére és történetére vonatkozólag. Tudományos értékű és jelentőségű.

Sőregi János művével nemcsak Zoltainak emelt mara-

dandó emléket, hanem a magyar irodalmat is becses munkával gyarapította. Zoltait illető, összefoglaló megállapítását nagyon jellemzőnek találom és végül ideírom: „Zoltai az új Magyarország legkitartóbb, úttörő harcosa volt; olyan szótlan, szerény küzdő, aki kortársai között egyszerű rögtörő, gyomnyövő napszámos számba ment, de akit majd a kései utókor a debreceni Nagytemplom felett forgó csillagtestek közé fog sorozni méltó érdeme szerint”.

S. SZABÓ JÓZSEF.